

О. М. Устименко
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ХАРКІВСЬКА РАДЯНСЬКА ШКОЛА-ІНТЕРНАТ ДЛЯ НЕЗРЯЧИХ ДІТЕЙ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ. (50-80-ТІ РОКИ)

У статті досліджено соціальний та культурний аспекти історії Харківської радянської школи-інтернату для сліпих дітей у другій половині ХХ ст. (50-80-ті роки), зміни в її роботі. Проведено аналіз інноваційних тифлопедагогічних методів виховання та навчання, пристосування учнів до подальшої трудової діяльності.

Ключові слова: незрячі, повсякденність, школа-інтернат, учні, виховання, спорт.

В статье исследованы социальный и культурный аспекты истории Харьковской советской школы-интернат для слепых детей во второй половине ХХ в. (50-80-е годы), изменения в её работе. Проведён анализ инновационных тифлопедагогических методов воспитания и обучения, приспособления учащихся к последующей трудовой деятельности.

Ключевые слова: незрячие, повседневность, школа-интернат, ученики, воспитание, спорт.

The social and cultural aspects of history of the Kharkiv soviet boarding school for blind children in the second half of 20th century (50-80-ties), changes in its work were investigated. The analysis of innovational methods of tiflopedagogics in the teaching and upbringing, adaptation for a further pupils' working activity has been done.

Key words: the blind, everyday life, boarding school, pupils, upbringing, sports.

Історія Харківської радянської школи-інтернату ім. В. Г. Короленка для сліпих дітей і взагалі вивчення життя незрячих на Харківщині у другій половині ХХ ст. (50-80-тих роках) є досить актуальною проблемою, оскільки спеціальних наукових досліджень з цієї теми немає, існують лише фрагментарні напрацювання популярного характеру. Дослідження історії Харківської школи-інтернату для сліпих дітей є важливим в контексті вивчення історії розвитку спеціальної освіти для незрячих в Україні. Крім того, вивчення історії діяльності цієї школи-інтернату, є важливим у плані дослідження історії соціального забезпечення незрячих у радянській Україні в досліджуваній період. Саме в цей час з'являється багато спеціальних приладів та засобів реабілітації незрячих й адаптації їх в тогочасному суспільстві. Велика кількість незрячих по всіх спецінтернатах країни починають займатися спортом на професійному рівні в доступних їм межах. Для емансипації людей з особливими потребами така діяльність мала й має величезне значення. У цей час закладалися фундаментальні основи для подальшого розвитку можливостей самореалізації незрячих.

У досліджуваній період вивченню тематики виховання та навчання незрячих приділяється дещо більше уваги, ніж довоєнною історіографією. На території УРСР на 1951 р. спеціальні навчальні заклади для незрячих були у Харкові, Києві, Львові, Одесі та Славянську, хоча в останньому – діти мали не тільки вади зору, а і розумового розвитку. У наукових роботах приділяється увага вивченню психології незрячих, методиці їх виховання та навчання, разом із цим вивчається й історія спеціальних навчальних закладів для незрячих. Слід зазначити, що значна кількість робіт з історії Харківської радянської школи-інтернату публікувалася у спеціальному рельєфно-крапковому журналі «Заклюк». Протягом всього радянського періоду в цьому журналі час від часу з'являлися статті й про Харківську радянську школу-інтернат. У них висвітлювалися різні моменти з життя школи-інтернату, а саме: досягнення вихованців у спорті, навчанні, трудовому вихованні, діяльності гуртків, у грі духового оркестру та в житті незрячих при УТосі (Українському товаристві сліпих) тощо. Але ці статті не були науковими, а швидше науково-популярними і були написані учнями або вчителями подібних шкіл-інтернатів, тому викладений у них матеріал був досить поверховим.

Варто відзначити роботу М. П. Морозової, у якій охоплюється значний період історії Харківської радянської школи-інтернату від моменту виникнення і до кінця 80-х років ХХ ст. Але ця робота написана в науково-популярному, а не в науковому стилі і має значне інформативне навантаження, але автор зовсім не проводить аналіз викладеного матеріалу [4].

Для вивчення психології, повсякденних та трудових особливостей життя незрячих корисними є праці К. Бюрклена [1], М. І. Земцової [2], А. Г. Литвака [3] та ін.

Але жодного комплексного спеціального дослідження, присвяченого історії Харківської гімназії-інтернату для сліпих дітей, на сьогодні немає.

Завданнями даної статті є вивчення змін роботи Харківської радянської школи-інтернату для сліпих дітей у досліджуваний період, аналіз інноваційних тифлопедагогічних методів виховання та навчання незрячих, дослідження розвитку спеціального спорту для незрячих при радянській школі-інтернаті, пристосування до подальшої трудової діяльності учнів школи-інтернату.

Автор даної статті використав широке коло джерел, більшість із яких неопубліковані та вперше вводяться в науковий обіг. Джерельну базу статті можна поділити на два типи: писемні та фотодокументи. Значна частина документів указаних типів міститься в музеї Харківської обласної гімназії-інтернат для сліпих (МХОГІС).

Писемні джерела становлять основу джерельної бази статті. Це діловодна документація, актові джерела, періодика.

Використовувалась і мемуарна література. Вона представлена спогадами випускників та співробітників радянської школи-інтернату. Звісно, ці джерела є суб'єктивними, у спогадах автори перебувають у центрі подій, бо мемуари пишуться через тривалий час, багато дрібниць забуваються, а то й навмисно замовчуються, і, звісно, проблеми чи ситуації викладаються під кутом зору автора. Також тут є специфічний момент, а саме – шрифт Брайля дуже погано зберігається протягом тривалого часу. Крапки просто затираються і стають дуже погано розбірливими, а майже вся мемуарна література про радянську школу-інтернат написана від руки таким шрифтом. З іншого боку, цей вид джерел є унікальним: тут зображується повсякденне життя учнів радянської школи-інтернату з їх проблемами, радостями, переживаннями тощо [6].

Певну цінність мають епістолярні матеріали. Листування між учнями радянської школи-інтернату здійснювалося під час канікул. Збереглися і деякі листи вчителів та вихователів. Такі листи мають велике інформативне навантаження, оскільки вчителі писали не тільки про власні проблеми, а й про проблеми школи-інтернату, описували різні цікаві випадки з повсякденного життя в радянській школі-інтернаті. Ці листи також зберігаються у фондах МХОГІС.

Фотодокументи – це досить інформативне джерело, хоча і відіграє в основному допоміжну ілюстративну роль, з його допомогою відтворено колорит того часу.

Історію Харківської радянської школи-інтернату даного періоду варто починати з постанови Ради Міністрів УРСР 1954 р. за якою школа-інтернат перетворена в 10-класну повну середню школу. З 1955 навчального року школа-інтернат почала працювати як середня з 10-річним навчанням (з 1958 р. – одинадцятирічний термін навчання). Програму 1-4 класів було розраховано на 5 років. Для продовження навчання у школу-інтернат прибула група учнів із шкіл Києва, Львова та Славянська. У 1-8 класах навчання проводилося українською мовою, у 9-11 – російською, тому що підручників українською мовою рельєфно-крапковим шрифтом Брайля для старших класів не друкували.

Як і раніше, велику увагу приділяли трудовому навчання. Діти працювали на штампувальних верстатах, у картонажному цеху, виготовляли петлі для парт, гумки, шнурки. В організацію трудового навчання доклали багато сил майстер-учитель Т. І. Лебединській [6, стенд № 6].

1957/58 навчального року в школі-інтернаті вперше за всю історію існування відбувся випуск учнів із середньою освітою. У випускних класах, 11-А та 11-Б, навчалось 23 особи.

Учні випускних класів здавали екзамени на атестат зрілості, а також на присвоєння кваліфікації слюсаря-збиральника. Перші золоті медалі в школі-інтернаті отримали учні В. Каменщев, Я. Чикун, а срібні – А. Курочка та Ф. Фролов [6, стенд №2].

Учні Фролов Фелікс, Курочка Анатолій, Рудай Анатолій, Чикун Ярослав, Благодаренко Юрій, Каменщев Володимир, Маврін Андрій, Кучай Володимир – усі ці випускники першого випуску

отримали вищу освіту, а Ф. С. Фролов отримав науковий ступінь кандидата економічних наук. А. Я. Курочка з відзнакою закінчив Харківський університет, близько 20 років викладав українську літературу в школі-інтернаті, був членом Союзу письменників, випустив три збірки власних віршів «Промінь», «Тривожна ніч» та «Ти чуєш, батько?» [6, Курочка А. Я. Спогади. Зошит 8]. М. П. Галюк закінчив Харківське музичне училище, з 1970 р. викладав в школі-інтернаті музику по класу баяна [6, Галюк М. П. Спогади. Зошит 7].

1958 р. була вперше організована екскурсія випускників школи-інтернату до Москви. Ця добра традиція тривала досить довго.

Також учні брали активну участь у районних і міських олімпіадах художньої самодіяльності. У школі-інтернаті працював драматичний гурток, яким керував актор театру ім. О. С. Пушкіна П. О. Кривоніс. Він привозив до школи-інтернату багаті декорації, костюми, готував спектаклі, інсценівки та сам професійно грав різні ролі.

У період підготовки до виборів у Верховну Раду СРСР учні школи-інтернату виступали з концертами художньої самодіяльності перед виборцями, а вчителі та вихователі, як цього вимагало керівництво школи-інтернату і епоха, були агітаторами.

За період 1955-1965 рр. школа-інтернат випустила 92 учня із середньою освітою, з золотими медалями – 5 чоловік, а зі срібними – 6.

У цей час у шкільних майстернях особливу увагу приділяли вдосконаленню трудового навчання та виробничої практики. У 10-11 класах було 6 годин уроків праці, 48 годин – виробничої практики, яку учні проходили до 24 червня, працювали на штампувальних верстатах, збірці ременів, у картонажному цеху, а середні класи виробляли шнурки та гумки [6, стенд №6].

1960 р. школа-інтернат брала участь у педагогічній виставці у м. Женеві, де були представлені зразки виробів учнів, виготовлених у шкільних майстернях.

У березні 1963 р. в Ленінграді відбулись Всесоюзні педагогічні читання, у яких брали участь вчителі та вихователі Харківської школи-інтернату Є. А. Даниленко, І. С. Епштейн, Т. С. Іванов, Л. А. Бутенко, Д. К. Куценко, Л. В. Кисельова, І. С. Гельштейн, А. Я. Вирвихвіст. За активну участь у цих читаннях школа-інтернат нагороджена грамотою Академії Педагогічних наук [5, с. 11].

Влітку 1963 р. почалася нова традиція в школі-інтернаті – організація оздоровлення дітей на березі моря в м. Керчі. До табору виїжджало по 60-70 дітей. Табір працював у дві зміни. Усе обладнання, спальні речі привозили з Харкова, укладались договори із трестом ідалень, з кінопрокатом. Харчувались у ресторані «Дари моря». Потім – у ідальні при універмазі «Чайка». До Керчі направлявся шкільний автобус, яким діти їздили на пляж, на екскурсії по історичним місцям міста. За 2 місяці відпочинку діти засмагали, зміцнювали здоров'я, з новими силами поверталися до школи-інтернату [6, Іванов Т. С. Спогади. Зошит 6].

1963 р. директором школи-інтернату став Є. А. Даниленко, завучем – Д. К. Куценко, які почали активно працювати, розширюючи матеріальну базу та використовуючи новітні тифлопедагогічні методи у вихованні та навчанні незрячих учнів школи-інтернату. Були придбані верстати для шкільних майстерень, нові меблі, технічні засоби для письма рельєфно-крапковим шрифтом Брайля.

Є. А. Даниленко був ініціатором організації поїздок учнів школи-інтернату до села Велика Бабка Чугуївського району, де на Свято Перемоги 9 Травня колектив учнів та співробітників брали участь разом із мешканцями села в мітингах біля братської могили загиблих воїнів, а на закінчення – у сільському будинку культури відбувався великий святковий концерт, підготовлений силами учнів школи-інтернату. Колгоспники та жителі села проявляли виняткову гостинність [6, Курочка А. Я. Спогади. Зошит 8].

1964 р. в школі-інтернаті відбулися Міжреспубліканські шахово-шашкові змагання. Це в Харківській школі було вперше. А почалося все так. Взимку 1963 р. в м. Свердловську проходили Всесоюзні педагогічні читання, на яких вихователь Т. С. Іванов познайомився з директором Гродненської школи для сліпих дітей Г. І. Солдатенко, запропонував організувати зустріч учнів школи-інтернату із шахів і шашок. Поїздка відбулася. У м. Гродно вперше змагались незрячі школярі міст Шклова, Каунаса, Харкова, Гродна. З тих пір такі змагання стали традицією, кількість команд збільшилась. Спочатку в Харкові 1964 р. було десять команд (Москва,

Ленінграда, Києва, Львова, Гродна, Шклова, Каунаса, Риги, Тарту та Бельца). У 70-80-ті рр. приєдналися Кисловодськ, Тбілісі, Грязовець, Армавір, Калінінград, Одеса та ін. За минулі роки Харківська команда, котру готував Т. С. Іванов, 11 разів посідала перше місце, але головне і те, що дітям, які навчаються в школі-інтернаті було прищеплено любов до шахів, розвинуто зацікавленість до цієї чудової гри.

У колективі стало помітне творче піднесення, підвищилися вимоги до якості уроку, особлива увага, відповідно до нових вимог тифлопедагогіки, приділялась наочності викладання. Готуючись зустріти 50-річчя радянської влади, місцевий комітет школи-інтернату розгорнув змагання, було укладено договір з педагогічним колективом школи-інтернату для глухих дітей. За ініціативою завуча Д. К. Куценка, було створено методичний кабінет, у якому концентрувались виготовлені вчителями, вихователями та учнями наочні приладдя: макети, муляжі, рельєфні схеми та ін. [6, Таран І. В. Спогади. Зошит 10].

До 50-річчя радянської влади 1967 р. в школі-інтернаті була організована виставка саморобного наочного приладдя. У цей час вчителі школи активно виступали на всерадянських педагогічних читаннях в Москві, Ленінграді. Окремі доповіді були опубліковані в часописах «Дефектолог» та «Спеціальна школа». Провідні тифлопедагоги Москви та Ленінграда відмічали особливу активність Харківської школи-інтернату в педагогічних читаннях.

Велике свято відбулось у школі-інтернаті в листопаді 1967 р., з нагоди 50-річчя радянської влади. Усі школярі та працівники в святковій формі, під звуки фанфар входили до актовій зали, яку прикрашали гасла, плакати, живі квіти, грав духовий оркестр. Після святкового зібрання відбувся святковий концерт [6, стенд №2].

За традицією щорічно в травні на стадіоні «Піонер» проходило велике спортивне свято учнів школи-інтернату. Під музику духового оркестру молодші школярі демонстрували гімнастичні вправи, а середні та старші – змагались у бігу на 80 м та 100 м, у стрибках в довжину, у штовханні ядра, у метанні м'яча та гранати, останнє не мало практичного застосування, бо випускники інтернату не проходили строкової служби в лавах радянської армії. За попередньо розробленим планом вчителі та вихователі виконували роль суддів на лініях. Після підведення підсумків складалась легкоатлетична команда, яка на початку червня брала участь у міжреспубліканських легкоатлетичних змаганнях [6, Іванов Т. С. Спогади. Зошит 6].

Також в ці роки стали популярними засідання літературного клубу «Прометей», в дні підготовки до якого велась велика пошукова робота, листування, а на засідання літклубу запрошувались відомі гості. У різний час у школі-інтернаті бували начальник академії ім. Говорова маршал артилерії Бажанов, головний архітектор міста Алферов, артистка Лесникова [6, Булисов І. В. Спогади. Зошит 9]. 1970 р. було підготовлено та проведено засідання клубу «Прометей» на тему «Будівництва першої п'ятирічки». Засіданню передувала велика пошукова робота. Група учнів восьмих класів зв'язалась з гігантами перших п'ятирічок – у Комсомольську-на-Амурі, Волгограді, Ярославлі й отримали багатий матеріал: листи, фотографії, вирізки із газет, книги та цікаві документи [6, Курочка А. Я. Спогади. Зошит 8].

1970 р. вся навчально-виховна робота, як і слід було очікувати, була підпорядкована зустрічі 100-річчя від дня народження В. І. Леніна. В ознаменування цієї події медаллю «100-річчя з дня народження В. І. Леніна» нагороджено деяких вчителів і вихователів. У цей час у школі-інтернаті відкрилась музична школа, якою керував незрячий музикант, викладач Харківського інституту мистецтв А. І. Гребенников.

У шкільних майстернях продовжувала розширюватись матеріально-технічна база: придбано штампувальні верстати, деякі з яких майстер Т. І. Лебединський реконструював, пристосовувавши для роботи незрячих учнів [6, стенд №6].

У школі-інтернаті в ці роки працював хорівий гурток під керівництвом вчителя співів Ф. М. Шмеркиної. У склад гуртка входили учні різних вікових груп загальною кількістю 100 осіб. Вона вела велику позакласну роботу: знайомила учнів з класичною музикою, лібрето опер, організовувала сольні співи учнів, ансамблі та відвідувала з дітьми оперні спектаклі [6, Галюк М. П. Спогади. Зошит 7].

1972 р. в школі-інтернаті відзначалося 50-річчя від дня присвоєння школі імені В. Г. Короленка. Учителі та вихователі, а також учні виготовили до цієї дати специфічне наочне приладдя, було відкрито виставку робіт членів педколективу та учнів.

Відбулося урочисте зібрання, на яке запросили керівництво навчально-виробничого підприємства, колишніх співробітників та учнів школи-інтернату. Була присутня директор Полтавського музею В. Г. Короленка. На початку та в кінці урочистого зібрання грав духовий оркестр, яким керував В. І. Булисов. Оркестр був відомим в усьому Харкові, бо брав участь у вуличних святах, фестивалях Палацу піонерів, грав під час демонстрацій біля школи-інтернату [6, Булисов І. В. Спогади. Зошит 9].

Щорічно 11-12 травня проходило загальношкільне спортивне свято на стадіоні «Піонер» під керівництвом учителів фізкультури.

У 1972-1973 рр. було облаштоване подвір'я школи-інтернату, заасфальтовано, розбито на клумби, посаджено березову алею (кожний випускник саджав берізку), обладнано спортивно-ігровий майданчик.

Саме в ці роки школа-інтернат почала переходити на кабінетну систему, першими створено кабінети географії, біології, хімії [6, стенд №3].

Добре було організовано спортивно-масову роботу. Учні школи-інтернату на міжреспубліканських змаганнях незмінно посідали призові місця, а 1975 р. в школі-інтернаті з 2 до 6 червня відбувалися міжреспубліканські змагання шкіл сліпих. Команда Харкова посіла перше місце в цих змаганнях. Школа-інтернат виховала багато видатних спортсменів таких, як учні О. Кийкова, К. Лозовий, що були добрими легкоатлетами та плавцями, В. Файда успішно виступала в міжнародних змаганнях з плавання в НДР.

Із 5 до 9 листопада 1977 р. проходили шахово-шашкові міжреспубліканські змагання шкіл-інтернатів сліпих Білорусії, Молдови, Прибалтики, України. У запеклій боротьбі на змаганнях команда Харківської школи-інтернату посіла перше місце. Подія схвилювала та порадувала усіх.

Продовжувалися традиційні екскурсії до Москви, Ленінграду, Полтави, музеїв у Сквородинівці та Соколовому. Організовувались екскурсії і для співробітників школи-інтернату.

На День Перемоги, починаючи з 1963 р. учні відвідували братську могилу на території шпиталю (клали квіти, вінки, проводили урочисту лінійку пам'яті).

Яскраво та весело проходило у актовому залі школи-інтернату свято новорічної ялинки. Співробітники школи та учні готували до цього свята маскаради, організовували різноманітні ігри, танці, це дуже добре впливало на розвиток просторового орієнтування незрячих.

У березні 1976 р. педагогічний колектив здійснив екскурсію до Вільнюса та Каунаса, зустрівся з колегами місцевих шкіл-інтернатів для сліпих та провів обмін новітнім тифлопедагогічним досвідом.

1977 р. у країні відзначали 60-річчя Жовтня. Протягом року в піонерській дружині відбувалися підрозділові зібрання під гаслом «15 республік під прапором червоним». Лунав оркестр, виступав хор, учні репрезентували всі республіки в національних костюмах.

1977 р. відбулося засідання клубу «Прометей» на тему «Спорт – радість, бадьорість та здоров'я», що підготувала комсомольська група учнів 9-10 класів. Цьому передувала велика робота. Учні під керівництвом вихователя розіслали листи видатним спортсменам і отримали відповіді, листи з автографами від А. Карпова, В. Борови, В. Петрова, Н. Гапріндашвілі, Н. Александрії, В. Алексеєва та багато інших. Усі ці листи озвучили зі сцени школи-інтернату. Засідання мало велику виховну роль, розширило загальний кругозір учнів, їх спортивний інтерес, спричинило більший інтерес до спорту [6, Іванов Т. С. Спогади. Зошит 6].

1978 р. вперше за 20 років в школі-інтернаті мали зібратися випускники, відзначалося 20-річчя першого випуску середньої школи. Готувалися серйозно: планувався звіт перед присутніми. Група 11-х класів перемогла в змаганні. Про це вони доповіли на святковому зібранні випускників та всього колективу школи-інтернату. За перемогу в змаганні класи було відзначено (вперше в історії школи) екскурсією до Ленінграду на 10 днів за путівками обкому комсомолу міжнародного табору «Супутник», але мала досить популістське значення: оглядова автоекскурсія по місту для абсолютно незрячих учнів навряд чи була дуже захоплюючою, покладення вінків та квітів на

Піскарівському цвинтарі, відвідування Олександрівської лаври, Казанського собору, приїзд до м. Пушкін, відвідини ліцею, кімнати юного поета, огляд його одягу.

Альбоми школи-інтернату зберігають багато грамот за спортивні досягнення учнів. 1978 р. відбувалися змагання з легкої атлетики серед шкіл сліпих. Фотографи зафіксували парад учасників, хід змагання в м. Гродно (1978 р.) і у Шклові (1979 р.) [6, стенд №4].

У ці роки (до 1980 р.) більше ніж 30 осіб займалося в духовому оркестрі школи під керівництвом В. І. Булисова. Жодного святкового зібрання, свята, не відбувалося без виступів духового оркестру. Про це згадують колишні члени колективу. Пам'ятають навіть репертуар: вальси, марши із опер Глінки, Чайковського, комсомольські пісні. Однак 1981 р. В. І. Булисов пішов на пенсію, його змінив молодий керівник А. Степаненко, який не зумів продовжувати кваліфіковано керувати, і оркестр розпався, а вже з 1985 р. оркестром керує випускник школи-інтернату О. І. Сериков [6, Ф. 1. Спр. 1. Сериков М. І.].

Цього ж часу під керівництвом А. Е. Звадського творчо працював драмгурток. Талановитий керівник згуртував колектив, і учні трудилися серйозно й цікаво. На шкільній сцені були поставлені фрагменти із «Оптимістичної трагедії» В. Вишневського, М. Шолохова «Піднята цілина», «Молода гвардія» О. Фадеєва [6, Булисов І. В. Спогади. Зошит 9].

Але з появою нового директора Л. І. Радченка з 1977 р. мікроклімат колективу різко погіршився і, як стверджують ветерани школи-інтернату, її залишили цікаві люди та талановиті вчителі. Із 113 випускників отримали вищу освіту тільки 14. Але всі учні отримували спеціальність, отримали професію. Багато обзавелися родинами, стали повноцінними членами суспільства.

1980 рік – рік всевітньої Олімпіади, яка проходила в Москві. Про серйозну підготовку до олімпіади багато повідомлялось у пресі, по радіо та телебаченню. Темі майбутньої олімпіади в Москві було присвячено деякі заходи в школі-інтернаті. Так, на початку травня 1980 р. на стадіоні «Піонер» було проведено легкоатлетичні змагання, особисто-командна першість школи-інтернату. Грав духовий оркестр, гімнастичні вправи демонстрували учні молодших класів. Учні 5-11 класів змагалися в бігу на 60 і 100 метрів, у стрибках в довжину, в метанні гранати і м'яча. Це було велике спортивне свято.

У 1981/82 навчальному році відновила роботу дошкільна група, основні цілі та завдання якої були: формування уявлення про довкілля в дітей, розвиток компенсаторних аналізаторів, накопичення чуттєвого досвіду. Паралельно проводилася робота з підготовки дітей до школи.

За 5 років дошкільну групу відвідало 60 дітей. 27 із них успішно навчалися в школі-інтернаті. Для дітей дошкільної групи було створено матеріальну базу, яка відповідала тогочасним вимогам. Тільки за 2 наступні роки було придбано обладнання та іграшок на суму в 2 тис. крб. Велику допомогу надавали батьки. Багато дидактичного матеріалу створювалося руками вихователів.

До травня 1984 р. директором школи-інтернату був Л. І. Радченко, секретарем парторганізації спочатку С. А. Олійник, а потім – М. П. Морозова, головою ПК – Л. В. Фальковська. Варто відмітити, що обстановка у школі-інтернаті цього часу була гнітюча. Л. І. Радченко зловживав своєю посадою, грубо ставився до деяких співробітників школи-інтернату, помітно пригнічувалася творча ініціатива, особливо працівників, які довгі роки пропрацювали в школі-інтернаті. Ніколи раніше не помічалася така плінність складу педагогічних кадрів, як при Л. І. Радченкові. Змушені були піти зі школи-інтернату багато досвідчених педагогів та тифлопедагогів [6, Таран І. В. Спогади. Зошит 10]. Але в травні 1984 р. за розпродування шкільного майна Л. І. Радченка було звільнено з посади директора. Його зобов'язали виплатити у касу школи-інтернату 4500 крб. [6, Ф. 1. Спр. 1. Сериков М. І.].

Із травня 1984 р. посаду директора школи-інтернату обіймає О. М. Білоусов. З того ж року секретарем парторганізації було обрано І. Є. Горбачову. Головою ПК – Г. М. Куніна. Варто відзначити, що мікроклімат в колективі дещо покращився. Кожний працівник школи-інтернату оцінювався за його працею, але все одно на загальних зборах учителів чи учнів у «кращих» радянських традиціях відкрито показувалися недоліки, називалися прізвиська винних, що часто просто принижувало людську гідність, подібні дії, на нашу думку, потрібно було б проводити в індивідуальному порядку. Разом з цим, на педрадах заохочувалися й кращі вчителі та вихователі.

Працювати в школі-інтернаті стало дещо легше та цікавіше. Покращувалася й зміцнювалася матеріально-технічна база школи-інтернату. За сучасними вимогами було обладнано кабінети фізики, хімії, біології, переобладнані побутові кімнати, обкладені плиткою стіни нижнього поверху, реконструйоване шкільне подвір'я, закладено розарій, висаджено алею беріз і каштанів [4, с. 78]. Виникає і музей школи-інтернату, створюють раду музею, до якої входили працівники і учні школи. Очолювала цю роботу, але на аматорському рівні, викладач російської мови і літератури М. П. Морозова. Було розгорнуто деяку пошукову роботу. Листувалися з колишніми учнями школи-інтернату різних років, з підприємствами УПП міст України, з музеями та іншими організаціями, пов'язаними з ім'ям В. Г. Короленка, було зібрано певний матеріал, але досить не значний.

Іншою, принципово важливою подією була, як і по всій країні, підготовка до XVII з'їзду КПРС. Уся навчально-виховна робота 1985-1986 рр. проводилася під гаслом «XVII з'їзду КПРС – гідну зустріч!» У всіх групах були оформлені комсомольські та піонерські «кутки» з рубриками матеріалів підготовки до з'їзду, у школі-інтернаті розгорнулись змагання. Усі вчителі та вихователі разом з учнями виготовляли саморобне наочне приладдя, організували виставку. До школи-інтернату запрошувались ветерани партії та ветерани праці, передові працівники УПП «Електросвітло», організовувалися екскурсії на підприємства міста, до пам'ятних історичних міст, в Соколове, до Полтави. Випускники 1984 р. їздили за туристичними путівками по Північному Кавказу, а випускники 1985 р. мали цікаву екскурсію до Москви. Зусиллями адміністрації було налагоджено творчий зв'язок з батьками учнів. У листопаді 1985 р. було проведено, уперше в школі-інтернаті, на високому рівні загальношкільні батьківські збори, було створено батьківський комітет, який допомагав школі у вирішенні деяких господарчих питань, питаннях дисципліни учнів [4, с. 112].

У зв'язку з тим, що в 1985 р. в Москві відбувався фестиваль молоді та студентів у школі-інтернаті було підготовлено низку позакласних заходів, присвячених цій події. Добре було підготовлено та проведено заняття клубу «Прометей» на тему «Два світа – два дитинства». Все було барвисто та змістовно оформлено, на засідання клубу були запрошені студенти Харківського державного університету, представники різних країн світу – Алжиру, Сирії та ін., котрі виступали з повідомленнями про свої країни, закликали до миру, дружби народів [6, Галюк М. П. Спогади. Зошит 7].

Готуючись до 100-річчя з дня заснування школи-інтернату та створення музею в школі-інтернаті було проведено тиждень В. Г. Короленка, якому передувала певна підготовча робота. Загальне керівництво короленківським тижнем здійснювала М. П. Морозова. Усі учні школи-інтернату на уроках російської мови та літератури писали твори на тему творів В. Г. Короленка. Проводилися читання та бесіди, група учнів 10-11 класів відвідала музей Короленка в Полтаві. У вестибюлі школи-інтернату було вивішено добре оформлений план, а по закінченню відбувся вечір літературно-музикальної композиції за попередньо підготовленим сценарієм. Були інсценівки творів В. Г. Короленка, лунали крилаті вислови письменника, було прослідковано весь життєвий шлях письменника [4, с. 131].

Важливою подією цього періоду була підготовка та святкування 40-річчя перемоги у Великій вітчизняній війні. Були організовані зустрічі з учасниками ВВВ, збирався та узагальнювався великий фактичний матеріал, присвячений ВВВ. На завершення відбувся великий святковий вечір-концерт, на якому вшановували ветеранів війни, яким було вручено медалі «40 років Перемоги» та пам'ятні сувеніри.

У 1984 р. зступником директора стали: С. А. Олійник – з навчальної роботи, Н. В. Христоєва – з виховної роботи [6, Іванов Т. С. Спогади. Зошит 6]. Зусиллями адміністрації було багато зроблено по зміцненню матеріально-технічної бази школи-інтернату, подальшому удосконаленню навчально-виховної роботи. Плідно почали працювати тифлосемінари, узагальнення та розповсюдження передового педагогічного досвіду, створені та насичені матеріалами із досвіду роботи методичні кабінети. А позакласні та позашкільні заходи проводилися на дуже заідеологізованому рівні: дні іменинника, вечори відпочинку, засідання клубів.

1982 р. в школі-інтернаті проводилися міжреспубліканські легкоатлетичні змагання. Весь колектив зустрів гостів на стадіоні «Зірка». Ішла напружена боротьба на бігових доріжках, секторах для стрибків у довжину, метання гранати та м'яча. Успішно виступила Харківська команда, яка випередила команди шкіл-інтернатів міст Вільнюса, Бельця, Києва та інших міст [6, Курочка А. Я. Спогади. Зошит 8].

Виконуючи вимоги шкільної реформи, покращилась трудова підготовка учнів. Зусиллями адміністрації, партійної та профспілкової організації укріплені кадри викладачів праці. Розширились зв'язки виробничих майстерень з підприємствами УПП «Електросвітло». Учні виконували замовлення підприємств – збір біномів, штепселів, клеєння конвертів [6, стенд № 5].

У школі-інтернаті почав працювати радіогурток під керівництвом учителя фізики. Учні залюбки займались теоретично і практично, встановлювали зв'язок з радіолюбителями країни [6, стенд №2].

Таким чином, після війни методика виховання незрячих, пристосування їх до повсякденного життя та навчання розвивались швидкими темпами, діти освоювали нові ремесла відповідно до вимог часу й навіть починали вступати до вищих навчальних закладів, що допомагало їм облаштуватись у житті на рівні зі зрячими, хоча тут варто зазначити, що випадки вступу до вузів випускників школи-інтернату були ще поодинокі, масовим це явище стане вже після розпаду СРСР. Справа в тім, що мотивація вступу до ВНЗ була просто слабкою, та і сам процес навчання тогочасного незрячого у вузі був недосконалим, так як тогочасні засоби реабілітації і адаптації незрячих були дуже слабкими, а заробітна платня незрячого працівника на підприємствах системи УТоС була значно вищою, ніж у незрячих, які здобули вищу освіту і працювали за фахом музикантами, вчителями чи масажистами.

Вже після розпаду СРСР продукція підприємства системи УТоС не зможе витримувати конкуренцію з більш якісними й дешевими товарами зарубіжного виробництва, виробництво значно скоротиться, заробітна платня дуже знизиться й незрячим випускникам потрібно буде шукати інших шляхів самореалізації та заробітку на життя. Паралельно з цим, з пристосуванням комп'ютера для незрячого користувача, стане можливою підготовка незрячих студентів майже на одному рівні зі зрячими студентами. Почнеться масовий вступ до вузів незрячих і їх інтеграція в суспільство.

Важко переоцінити значення насамперед директорів школи-інтернату, педагогічного складу та обслуговуючого персоналу. Колектив школи-інтернату працював творчо, постійно оновлювалася матеріально-технічна база, виникло багато нових шкільних гуртків, також велике значення приділялося розвитку спорту для інвалідів у руслі параолімпійського руху. Створювались сприятливі умови, щоб вихованці школи-інтернату отримали життєві та трудові навички, стали повноцінними працівниками й громадянами.

Література

1. Бюрклен К. Психология слепых / К. Бюрклен – М.: Знание, 1934. – 74 с.
2. Земцова М. И. Пути компенсации слепоты в процессе познавательной и трудовой деятельности / М. И. Земцова. – М.: Знание, 1965. – 143 с.
3. Литвак А. Г. Очерки психологии слепых и слабовидящих / А. Г. Литвак. – Л.: Знание, 1972. – 256 с.
4. Морозова М. П. История Харьковской средней школы-интерната для слепых детей им. В. Г. Короленко / М. П. Морозова. – Черновцы: Б. и. 1998. – 144 с.
5. Фоміна Г.В. Ленінградські педагогічні читання / Г. В. Фоміна // Заклик. – 1968. – №5-6. – С. 9-25.
6. Музей Харківської обласної спеціальної гімназії-інтернат для сліпих дітей ім. В. Г. Короленка (МХОГІС).